

значенням "збездещення, згвалтування": приложи сѧ дѣвници дѣвою а не въ волю родившимъ ю да даеть дѣвници за срамотоу литруу злата [SJS, т. 38, с. 148]; аже латинескын члвкъ оучинить насилнєк свободнѧ жене а боудѣтъ пѣреже на нен не былъ соромѧ за то платити гривнѧ є серебра [Срезн., т. 3, с. 466-467].

В основі мовної концептуалізації уявлень про ганьбу лежить передусім страх відторгнення від колективу. Фізіологічна реакція, що супроводжує почуття страху, – відчуття холоду, мотивує переважно більшість найменувань ганьби. У семантиці сорому поєднується суб'єктивне переживання і публічна оцінка. Мовний матеріал дає підстави говорити про те, що у середньовічній мовній свідомості більше значення надається другій складовій – семантиці негативної зовнішньої оцінки.

Сором мислиться як щось зовнішнє по відношенню до людини, що може покрити, огорнути її: покры срамота лице мое [СС, с. 620]; одеждѣтъ же сѧ стодѣдомъ і страдомъ їскжштеї мѧнѣ [СС, с. 632]. Його можна прогнати: освѣтити миръ прогнати сквернѧ и стыдѣсть [СС, с. 632].

Про сором знають і розповідають інші: стыдѣнник вамѣ прѣжде повѣдоук пророкѣ [СС, с. 632]; ты во сѣвѣсі поношеннєк мое ї стодѣтъ мої ї срамотѧ моѧ [СС 620]. Показовим є значення прикметника оукорѣнъ "ганебний, безчесний" [СС, с. 733], у якому актуалізується словесна оцінка ненормативної поведінки, що призводить до ганьби.

На підставі аналізу різних номінацій порушення соціального порядку можуть бути виділені два способи їхньої концептуалізації. По-перше, у мовній картині світу порядок протиставляється безладу. Це протиставлення реалізується у значеннях лексем, утворених від назв порядку за допомогою заперечних формантів (вєснннєк, нєстрокннєк, вєзаконнєк). Такі номінації виражають семантику порушення порядку найбільш узагальнено. Вони складають відносно нечисленну групу.

У центрі інституту права як інструмента упорядкування соціальних відносин перебуває людина. Тому характерною для концептуалізації уявлень про порушення порядку є виразна антропоцентричність, яка реалізується різними мовними механізмами. У групі загальних найменувань порушення порядку, мотивованих уявленнями про порушення цілісності тіла (врѣдѣтъ, пакѣсть, врѣдити, вєредити, пакѣстити), антропоцентрична семантика лежить в основі мотивації.

При концептуалізації уявлень про порушення соціального порядку важливою була вказівка на активність суб'єкта злочину. У старослов'янській та давньоруській

мовах це знаходить відображення у сполучуваності іменників на позначення злочинів з предикатами активної дії (дѣлати, дѣлати, творити, чинити).

Дослідження показало, що середньовічна мовна свідомість пов'язує порушення порядку з об'єктом злочинних дій – людиною. Злочином є дії, спрямовані проти фізичної природи людини (оубинство, оубиваник, оубитик, оубикннєк, оубон, развон, развонство; бити, вон, тетти, мжчити, оутетти). У семантиці давньоруських назв убивства (головничество, головщина, поголовщина) поєднані уявлення про голову як осередок життя, з одного боку, та можливість втрати людиною індивідуальних ознак (при лічбі, у разі смерті).

Виразно окреслену групу складають номінації, об'єднані семантикою ганьби, сорому (срамѣтъ, срамотѧ, посрамлѣннєк, посрамити, посрамлати; сором, соромѣтъ, соромити, стодѣтъ, стыдѣсть, стыденик, обидѧ). В основі мовної концептуалізації уявлень про ганьбу лежить страх відторгнення від колективу. У семантиці сорому поєднується суб'єктивне переживання і публічна оцінка. Мовний матеріал дає підстави говорити про те, що у середньовічній мовній свідомості більше значення надається другому складнику – семантиці негативної зовнішньої оцінки.

1. Вендина Т.И. Средневековый человек в зеркале старославянского языка. – М., 2002; 2. Иванов В.В., Топоров В.Н. Древнее славянское право: архаичные мифопоэтические основы и источники в свете языка // Формирование раннефеодальных славянских народностей. – М., 1981; 3. Иванов В.В., Топоров В.Н. О языке древнего славянского права (к анализу некоторых ключевых терминов) // Славянское языкознание. VIII Международный съезд славистов. – М., 1978; 4. Правда Русская: В 2 т. – М., 1947. – Т. 2; 5. Чмир О.Р. Просторові мотивації у лексиці права (на матеріалі старослов'янської та давньоруської мов) // Мовознавство. – 2001. – №6; 6. Яворська Г.М. Мусульманський Схід в українських дискурсивних практиках: динаміка докси // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія філології. – 2005. – Т.8. – №1; 7. Яковлева Е.С. О концепте чистоты в современном русском языковом сознании и в исторической перспективе // Логический анализ языка. Языки этики. – М., 2000.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

БЕР – Български етимологичен речник. Сѣст. В. Георгиев, И. Заимов, Ст. Илчев. – София: БАН, 1971-2002. – Т. 1-6.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О.С. Мельничук. – К., 1982-2002. – Т. 1-4.

Срезн. – Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – СПб., 1893-1912. – Т. 1-3.

СС – Старославянский словарь (по рукописям X-XI в.). – М., 1999.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1986-1987. – Т. 1-4.

SJS – Slovník jazyka staroslověnského. – Praha, 1968-1997. – Т. 1-4.

Надійшла до редколегії 26.10.06

М. Штельмах, асп.

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛОГІЗМУ В МЕЖАХ МАС-МЕДІЙНОГО ІНТЕРВ'Ю

Досліджено феномен діалогізму як визначальну домінують людського спілкування в контексті різних філософських уявлень, а також осмислено взаємодію мовних стратегій автора й реципієнта в системі діалогічної моделі мас-медійного інтерв'ю.

Investigation of the dialogical interaction as the essential feature of human communication in the system of different philosophic ideas and comprehending of the intersubjective linguistic strategics within the framework of the mass media interview are examined in the article.

Для людини, яка перебуває в сучасній ситуації діалогу культур і цивілізацій, на наш погляд, є природним бачення сучасного світу як неоднозначного, такого, що складається з варіативних уявлень.

Діалог як феномен мовної діяльності людини, що ґрунтується на системі взаємин "Я й Інший як Я", дає можливість гармонізації стосунків як у міжособистісній,

так і міждержавній сферах, у той час як монологізація, індивідуалізація суспільства породжує тривалі конфлікти, учасники яких не можуть вийти за їх межі (конфлікт східної й західної культур – іслам й християнський ортодоксальний світ). Унаслідок цього конфлікти множаться й надалі, а людина, як зауважує О. Перепелицина, незва-

жаючи на тотальність комунікації, "зазнає відчуття самотності й "закинутості" у світ" [4, с. 1].

У системі діалогічної парадигми доміантною комунікативною формою реалізації мовних інтенцій суб'єктів є інтерв'ю. Лінгвостилістично інтерв'ю визначається як особлива суворо регламентована жанрова форма діалогічного мовлення, що реалізує засади дискурсивності, діалогічної інтенціональності й комунікативної практики опитування, актуалізує взаємозв'язок інформаційних полів і систем концептуальних уявлень суб'єктів спілкування, формує свою парадигму структурних, композиційних, мовностилістичних особливостей, а також концептуалізує різні жанрові різновиди (інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-портрет) і субжанрові утворення інтерв'ю (бесіда, бліцопитування, анкетування тощо).

В основу інтерв'ю покладено психолінгвістичну модель діалогічної комунікативної ситуації, що дозволяє говорити про універсалізацію інтерв'ю як ефективної мовної практики й жанрової форми в умовах розвитку інформаційного суспільства й функціонування її не лише в межах стилю масової інформації (засобів масової інформації), а й в інших сферах суспільної комунікації (наука, культура, юриспруденція). Тому визначення сутнісних особливостей діалогу та їх інтерпретація в межах жанру інтерв'ю є актуальним і важливим завданням в контексті сучасної лінгвістичної й філософської комунікативно-культурної парадигми.

Надзвичайно важливим в аспекті розуміння сутнісної жанрової природи інтерв'ю, на нашу думку, є також питання про першочинник зародження діалогізму, про генезис діалогу (з якого і сформувалася модель інтерв'ю), про систему його структурних та комунікативних ознак і функціональне побутування його в різних культурно-філософських традиціях (класична/некласична).

У контексті комунікативної парадигми сучасності осмислення специфіки та сутнісних мовних особливостей діалогічного дискурсу (й інтерв'ю як визначальної мовної форми в цій системі) дає змогу знову шукати вирішення питань, що стосуються гармонізації людського стосунків в умовах "недовіри до метанаративів" (Ж.-Ф. Ліотар).

Для України в контексті сучасного україномовного суспільного простору вирішення цієї проблеми набуває особливої актуальності, оскільки за історичних обставин українське суспільство зазнає подвійної тенденційності (постколоніальної русифікації і процесу європеїзації-глобалізації) й шукає можливостей співіснування у світовому співтоваристві, з одного боку, і збереження національної цілісності й ідентичності, з іншого.

Таким чином, наше наукове дослідження спрямоване на вирішення однієї з найактуальніших проблем сучасної лінгвостилістики, що розв'язується в контексті психолінгвістики, соціолінгвістики та філософії: виявлення мовних та комунікативних можливостей суб'єктів спілкування в системі діалогічного дискурсу загалом та в умовах жанрової моделі інтерв'ю зокрема, з'ясування механізмів породження мовних структур інтерв'ю та чинного впливу мови на свідомість автора й реципієнта в процесі спілкування, а також вивчення можливостей появи нових дискурсивних практик – інтерпретації текстових структур інтерв'ю іншими мовними суб'єктами, залучення трискладової системи комунікативних відношень.

Метою нашого дослідження є з'ясування сутності діалогізму як особливої форми мовного буття людини та виявлення систем специфічних ознак інтерв'ю в системі діалогічної комунікативної парадигми сучасного україномовного суспільного простору.

Об'єктом дослідження є ситуація діалогізму, розглянута на прикладі мовної форми діалогу як конкретного вияву дискурсивності в аспекті людського комунікативного простору.

Предметом дослідження виступає інтерв'ю як особлива доміантна жанрова діалогічна модель в контексті структурних, композиційних та мовностилістичних чинників її творення.

У лінгвостилістичному та методологічному аспектах дослідження теоретичними джерелами є праці М. Бахтіна, Є. Селіванової, М. Кохтева, Я. Солганика, М. Гайдеггера, В. фон Гумбольдта, С. Квале та ін.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше системно поставлено питання про генезис та специфіку жанрової моделі інтерв'ю як мовної форми діалогізму й дискурсивності в лінгвофілософському та лінгвостилістичному аспектах в контексті не лише мас-медійного простору, а й усієї культурно-філософської парадигми сучасності.

Становленню діалогічної форми як особливої жанрової форми суспільної комунікативної інтеракції передував тривалий шлях становлення й використання діалогу як форми філософствування (філософська спадщина давньокитайських полемістів Хуей Ши й Гунсунь Луна, традиційне розуміння діалогу як логічного Сократом і Платоном, використання як форми наукових роздумів та розвідок за часів Відродження (Дж. Бруно "Про причину, початок і єдине", Л. Бруні "Вступ до науки про мораль" тощо), актуалізація замаскованої форми діалогу за часів Просвітництва (традиція пошуків абсолютної істини актуалізувала редукацію діалогічної форми, і в результаті, за словами М. Бубера, виник "монолог, замаскований під діалог"; характерними також є погляди Д. Берклі ("Три розмови між Гіласом і Філонусом") та Д. Дідро ("Розмова Д'Аламбера й Дідро" тощо). Згодом традиція класичного діалогу була переосмислена, і з'явилася філософська концепція діалогізму – розуміння діалогу як поєднання сутнісних взаємин в системі "Я й Інший", де "Я" трактується не в річищі заперечення "Іншого", а його пізнання ("Я як Інший"). Ці ідеї були розроблені М. Бахтіним, Г. Марселем, Ф. Ебнером, М. Гайдеггером, Е. Гусерлем, Ж.-П. Сартром та іншими й знайшли своє відображення не лише в сучасній філософській, а й лінгвістичній науці (лінгвостилістика як диференціація жанрових форм, комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, тощо). Невипадково актуалізувалися такі поняття як "дискурс", "мовлення", "мова", "жанр", "комунікативний акт", "стратегія" тощо. А жанрова модель інтерв'ю, в свою чергу, стала функціонально доказовим механізмом реалізації діалогізму, активною мовною формою спілкування в сучасних мас-медіа та інших суспільно вербалізованих парадигмах.

В умовах небувалого поширення в суспільстві систем пересування, зв'язку, інформаційного буму, особливо загострення набули проблеми соціокомунікативної адаптації людини та формування її концептосфери під впливом суспільної діалогічної парадигми.

Відтак сформувалася низка внутрішньо пов'язаних між собою проблемних зрізів, найперший серед яких – співвідношення двох суб'єктів – носіїв мовної свідомості в ситуації діалогізму як однієї з визначальних ознак буття людини у світі.

Діалогізм, або комунікативність насамперед пов'язані з мовною діяльністю людини. У філософському потрактуванні мова визначається як одна з можливих форм опредметнення свідомості, а також як спосіб організації думки [5, с. 314]. Її визначають здебільшого як засіб чи то спілкування, чи то управління поведінкою людини. Але в умовах комунікативного розуміння буття людини, коли мова є головним чинником впливу на свідомість іншої людини, яка функціонує в статусі реципієнта, таке визначення мовного феномену є недоречним.

Залучення в лінгвістику дослідницьких принципів прагматизму й дискурсивності (діалогізму) змінило концептуальне розуміння мовного феномену. За словами М. Бахтіна, комунікант "знаходиться у полоні" мовних форм і знаків, оскільки система мови зберігає константи людського досвіду, знань і культури [1, с. 151]. А це означає, що формування людської свідомості відбувається саме завдяки мові, і вербальне вираження думки є засадничим у розумінні та функціонуванні мисленневих процесів. Варто згадати хоча б гайдеґерівську концептуальну ідею "сутності" людини, що втілюється у мові (ми існуємо "передусім у мові і при мові", а у свідомості необхідно "дати слово мові як мові") [7, с. 259]. Саме тому мовний феномен ми визначаємо не лише як засіб перенесення внутрішніх, ідеальних, смислових характеристик речей у предметно-об'єктивну форму існування, а як чинник впливу на процес опредметнення, який, як не дивно, полягає в розпредметненні, або декодуванні об'єктивного і функціонуванні його в суб'єктивних вимірах на інтелектуально-конструктивних засадах еталонних вимірів сутнього.

Вивчення сутності діалогізму методологічно неможливе без урахування засадничих принципів концепції діалогізму М. Бахтіна, яка представлена апелювативним характером мовлення й тексту в межах конкретних мовних жанрів, а також залученням дискурсивно-гносеологічного аспекту комунікативної природи та пізнання в цілому.

Гносеологічний ракурс діалогізму М. Бахтін розробляє на основі філософського вивчення популярної у 20-30-х роках минулого сторіччя категоріальної антиномії особистості, предмета і речі. Обґрунтовуючи діалогізм індивідуальності і світу, дослідник апелював до платонівської концепції, кантіанської філософії, релятивізму Б. Рассела й Р. Карнапа, ідеалістичної філософії життя В. Дільтея, феноменологічної позиції Г. Шпетта, платонізму О. Мейера, П. Флоренського, С. Булгакова, С. Франка, О. Лосєва та інших, творчо переосмислюючи їх концепції та теорії. Полемізуючи зі Г. Шпетом, який розглядав феномен особистості в максимальному зближенні з предметом й річчю ("Я є предмет", "Я є річ"), М. Бахтін зауважував про можливість різновекторного пізнавального акту. Наприклад, в плані текстової структури, співвідношення особистості й речі, на думку дослідника, транспонується в антиномію мови й особистості, мови й тексту тощо, оскільки діалогізм породжує різновекторну систему пізнавальних процесів в межах вербальної структури людського спілкування [1, с. 422]. Така ідея М. Бахтіна співзвучна поглядам О. Мейера, М. Бубера й М. Гайдеґера. Діалог тлумачиться як функціональна цілісна системна єдність, а не субстанціональний моноліт особистості й речі, тексту й мови. Таким чином, вищезазначені реляції "Я" й "Ти" (в розумінні "Я як Інший") є пріоритетними не лише в концепції М. Бахтіна, а й у сучасних наукових дослідженнях мови, тексту й культури.

Другий аспект діалогізму – культурно-історичний – полягає в залученні модуль комунікантів і тексту в культурний, науковий код (семіотичний універсум), що рухається в часі і просторі. Діалогізуючи з буттям, адресант й адресат породжують і декодують текст, вступаючи в діалог із семіосферами людської культури. Як підкреслював свого часу Ю. Лотман, семіосфера "розширяє свої просторові й часові межі, набуває глобального характеру, зберігаючи при цьому цілісність універсуму" [6, с. 20].

Третій аспект діалогічної системи – безпосередньо комунікативний – полягає в діалозі авторської свідомості (через мовну реалізацію в текстовій структурі його інтенції й задуму) зі сферою свідомості реципієнта. В

усному мовленні комуніканти взаємодіють як безпосередньо, так і вербально-опосередковано. Автор продукує текстові форми, з якими реципієнт у гносеологічній рецепції вступає в діалогічний зв'язок.

Існують різні форми діалогічної практики – класичні й некласичні моделі діалогу, в межах яких взаємодіють три важливі складові частини: раціональна, екзистенційна та емоційно-тілесна.

У процесі реалізації діалогічних взаємин один із трьох складників, не анулюючи двох інших, виступає домінують комунікативного процесу. І залежно від того, яка з цих складових частин виступає провідною, у філософсько-культурній парадигмі диференціюють різні моделі діалогу. У західній філософській парадигмі традиційно визначають класичну і некласичну діалогічні моделі.

У класичній моделі діалогу, яскравим прикладом якої є сократівські бесіди, шлях до сумісного збагачення смислу пов'язується з раціонально-логічною аргументацією. Тим самим, не нівелюючи інших складників, класичний діалог акцентує раціональний. Найбільш ефективною і результативною ця діалогічна модель виступає в ситуації, коли для всіх учасників діалогічної інтеракції характерна комунікативно детермінована орієнтація на верховенство раціональної основності.

Некласичний діалог представлений філософським досвідом мислителів-діалогістів – М. Бубера, Ф. Розенцвейга, О. Розенштока-Хюссі і ґрунтується на уявленні про вихідну необхідність духовної феноменальності (досвід істинної віри в Бога) для реалізації діалогічних взаємин. Бог у такому контексті, на думку О. Перепелициної, виступає трансраціональною основою і "гарантом діалогічної зустрічі" [4, с. 12]. Тому некласична форма діалогу актуалізує екзистенційний складник, і виявляється найбільш функціональним та динамічним у ситуації, коли діалог є фактом переживання дійсності, тобто за умов першості трансраціональних основ комунікативного акту.

Специфіка сучасної ситуації полягає в тому, що як раціональні, так і трансраціональні основи людського спілкування втрачають свою визначальну домінанту. Це призводить до того, що класична і некласична моделі діалогу в ситуації діалогічної мовної взаємодії є недостатніми, оскільки в основі своїй спираються на традиційні домінанти людської психіки – раціональний та емоційний чинники. У просторі сучасної вербальної дискурсивності, в якій реалізуються засади породження, сприйняття й інтерпретації людиною інформаційних полів, актуалізувався феномен особливої постнекласичної моделі діалогу, де свідомість людини, реалізуючись вербально, не має фундаментальних, статичних основ для орієнтації в ціннісно-смислового універсуму. Натомість домінантність культурного й мовного феномену "Іншого" в ситуації сучасної діалогічної інтеракції дозволяє говорити про формування нової комунікативної парадигми буття суспільства – дискурсивної, де формула "Я як Інший" дає можливість витворення ефективно й функціональної моделі інформаційного розвитку суспільства.

Хоча у просторі постмодерністської філософської думки присутні зауваження про неможливість діалогічних взаємин в умовах деконструктивізму й індивідуалізму (Ж.-Ф. Ліотар), проте, на нашу думку, деконструкція не передбачає заперечення або знищення попередньої традиції (таке розуміння є дещо звуженим), але й актуалізує трансформацію цієї традиції. Тому йдеться про переосмислення моделі діалогу лише в умовах живого спілкування (з реально присутнім співрозмовником) і розширення функціональності діалогічної форми до дискурсу. Окрім того, в сучасній герменевтичній прак-

тиці активно розробляється проблема живої комунікації і форм міжособистісної взаємодії.

Діалогічна структура інтерв'ю в умовах суспільної комунікативної інтеракції передбачає ефективну взаємодію інформаційних полів, їх сприйняття та інтерпретаційної модифікації. Жанрово структура інтерв'ю зумовлює суб'єктну двоскладовість, яка, проте, не є функціонально рівнозначною. Позиція автора є структурно й смислотворчо домінуючим чинником, оскільки за схемою авторських питальних метаграм вибудовується жанрово зумовлена комунікативна модель інтерв'ю.

Структурно модель інтерв'ю є складним поетапним процесом формування комунікативного взаємозв'язку. Як і будь-який діалог, інтерв'ю вибудовується за принципами процесуальності (рух інформації між двома учасниками – початок, середина, завершення; творення схеми реплік, зміна яких відбувається за принципом інформаційної завершеності, результатом якої є зв'язність), екстралінгвальності (вплив тональності й атмосфери діалогічної інтеракції), комунікативного смислу (комплекс інтенцій учасників спілкування) [3, с. 92].

Жанрово інтерв'ю вибудовується за законами інформаційної бесіди, проте в основу покладено принцип не обміну інформаційними полями, а їх взаємодії в результаті опитування. Тому інтерв'ю передбачає, передусім, формування специфічної парадигми композиційно-структурних ознак, за якими відбувається чіткий розподіл комунікативних ролей та інтенцій в результаті комунікативного акту.

Ключовим структурним і функціонально визначальним елементом моделі інтерв'ю є запитання (зважаючи на домінуючу роль автора). Реакція реципієнта прямо залежить від контексту питальних метаграм (конструкцій) автора, й інтерпретація суджень реципієнта як співрозмовника поза контекстом не є валідною, так само як формування й розуміння цих реплік.

Не випадково, на наш погляд, форма запитань-відповідей в аспекті висвітлення фактичного матеріалу є популярною серед авторів, оскільки така модель текстів дозволяє сфокусувати модуль сприйняття на тих проблемах, які є найактуальнішими, не вдаючись до деталізації контексту (комунікативної ситуації, з якої почерпнуто матеріал). У цьому, на нашу думку, значна збігається перевага інтерв'ю як жанру.

Функція запитання в жанрі інтерв'ю передбачає "втягування" співрозмовника в дискусію, актуалізацію відповідного "ідейного тембру" розмови, обов'язкову наявність відповіді, узагальнюючий характер підсумкових апелятивних конструкцій. Таким чином, запитання – це форма руху думки в жанрі інтерв'ю.

Предметно-сміслову вичерпність запитання в контексті завершеності висловлювання, пов'язаного з метою або авторським задумом, обмежує відповідь іншого суб'єкта завдяки певній схемі формулювання запитання ("адже об'єктивно предмет є невичерпним, але коли він стає темою висловлювання, то набуває логічної завершеності" [1, с. 409]). – *Чим відрізняється людина, залучена в медіапростір, від тієї, котра хоча б частково його уникає?* [Коментар – №2. – 2004. – С. 9].

Задум, або мовленнєва ініціатива мовця визначає, в першу чергу, інтенціональність висловлювання, що, як і предметно-сміслова вичерпність, передбачає мовну та смислову завершеність висловлювання в діалогічній структурі інтерв'ю: " – *Повернімося до панівних дискурсів наших медіа...*" [Коментар. – №2. – 2004. – С. 9].

Хоча структурно домінують для жанру інтерв'ю виступає позиція автора, а разом і запитання як одиниця авторського судження, проте в мовно-комунікативному плані для розуміння діалогічної спе-

цифіки інтерв'ю важливо брати до уваги його двоскладовість. Реципієнт і автор в системі діалогічних взаємин для здійснення інформаційно зумовленої й вербально вираженої комунікативної інтеракції реалізують різні комунікативні стратегії [2, с. 59].

На думку Є. Селіванової, "комунікативна стратегія – це евристичне інтенційне планування діалогічного дискурсу для досягнення його учасниками спільного результату" [6, с. 170]. Здебільшого лінгвісти співвідносять стратегію з планом, оскільки трактують феномен стратегічності як комбінаторику проміжних інтенцій, а безпосередню реалізацію їх – як тактику. За умов інтерв'ю у контексті діалогічної взаємодії різнорівневих інформаційних структур автор та реципієнт актуалізують здебільшого стратегію комунікативного співробітництва (сміслової симетрії), оскільки спілкування підпорядковане загальній меті – отриманню інформації та формуванню спільного феноменологічного контексту. Проте за різних екстралінгвальних умов комунікативне співробітництво може трансформуватися в комунікативне суперництво або конфлікт, хоча жанрово модель інтерв'ю не передбачає таких комунікативних модифікацій, незважаючи на те, що феномен мовної особистості не завжди однозначно унормований у конкретній комунікативній ситуації.

Для розуміння феномену мовного суб'єкта та його комунікативних стратегій у структурі інтерв'ю слід враховувати формально-семіотичний рівень реалізації стратегій (апелятивні конструкції, займенниково-іменні форми, імперативні дієслівні моделі тощо), когнітивно-інтерпретаційний як взаємоорієнтацію на спільний когнітивний фрагмент тезаурусів автора й реципієнта (ситуативних, енциклопедичних, референтних знань, наукову чи індивідуальну картину світу), на спільність пресупозицій, на здатність реципієнта декодувати підтекст й різні смислові формули тощо.

Окрім того, на нашу думку, доречно розглядати феномен мовного суб'єкта та його комунікативних стратегій в умовах жанрової моделі інтерв'ю за тривірневою схемою Ю. Караулова: мікроконтексту (характеристика мовця як конкретної мовної особистості та його комунікативної інтенції), макроконтексту (соціокультурна інтерпретаційна парадигма) і метаконтексту (контекст думки й знання, який характеризує ту концептуальну систему, в межах якої мислить мовець і яка відображає усталене в цьому соціумі бачення світу) [6, с. 161].

В аспекті вивчення діалогізму як прояву мовної дискурсивності суспільства в усіх його сферах (діалог текстів, культур, цивілізацій) визначальною є інтенційно продуктивна система відношень "Я" і "Ти" (в значенні "Я є Інший"), де функція мовця заявлена на рівні смислової та мовної взаємодії висловлювань або реплік, що є реальними одиницями діалогічного комунікативного простору.

Дослідження сутності діалогічної моделі інтерв'ю як ефективної мовної практики й жанрової форми в умовах розвитку інформаційного суспільства дає можливість означити важливі механізми комунікативного впливу на суб'єкт інформаційного джерела та сформувати ключові засади і принципи інтерпретації мікроконтекстуальних смислів у межах сучасної лінгвістичної й філософської комунікативно-культурної парадигми.

Окрім того, інтерв'ю як особлива динамічна жанрова модель суспільної діалогічної варіативності в контексті осмислення специфіки та сутнісних мовних особливостей діалогізму дає перспективну можливість шукати вирішення питань, що стосуються гармонізації людських стосунків в умовах сучасної динамічної суспільно-культурної парадигми.

1. Бахтін М. Проблема тексту в лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів, 2002; 2. Вакуров В., Кохтев Н., Солганик Я. Стилістика газетних жанрів. – М., 1978; 3. Квале С. Исследовательское интервью. – М., 2003; 4. Перепелицина О. Діалог у контексті без/основності: Автореф.

дис. ... канд. філос. н. – Х., 2004; 5. Петрушенко В. Філософія: Навч. пос. для студ. вищих закладів освіти I-IV рівнів акредит. – К., 2001; 6. Селиванова Е. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2004; 7. Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1993.

Надійшла до редколегії 22.09.06

Т. Андрєєва, здобувач

ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИМ ФОЛЬКЛОРОМ ІНІЦІАЦІЙНИХ ВИПРОБУВАНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ)

Досліджено ініціаційні випробування, які вміщує українська чарівна казка. Спостережено, що цикл ініціації – це переломний випробувальний комплекс, який передбачає виявлення необхідного рівня фізичних, інтелектуальних і духовних сил героя-ініціанта, наявність яких робить можливим його існування в умовах тогочасного життя.

Initiate tests, contained in the Ukrainian fairy-tale were investigated. It was noticed that the course of initiation is first of all an experimental complex, which expects finding out of the necessary level of physical, intellectual and spiritual strength of the character-initiant. The presence of these qualities makes his existence possible in the life circumstances of that time.

Український народ має глибоку самобутню культуру, яка надає йому оригінальності, неповторності. З прадавньої далечини часу доніс він до сьогодення свої звичаї, вірування, переконання, особливості свого способу життя [18, с. 21]. Про те, якими були ті далекі праджерела цієї національно-культурної самобутності, письмової інформації зі зрозумілих причин не існує. Для з'ясування характеру давніх світоглядів, етики, способу мислення, особливостей суспільної організації та економічного господарювання виняткову вагу має фольклор. Звісно, фольклорний матеріал, будучи поетично спродукованим його творцем і носієм, може подавати на людину і світ, що її оточує, систему поглядів, яка "часто суперечить науковому розумінню природи і законів її розвитку, проте вона цікава для історії культури людства як пройдений ним етап" [10, с. 3]. Зміст, система персонажів, поетична символіка фольклорних джерел зберігає в собі залишки значної кількості цікавих елементів, закорінених у суспільних явищах різних попередніх епох. Тому дослідницька робота фольклористів (як в Україні, так і за її межами) останнім часом активізується в напрямку виявлення та вивчення архетипів архаїчної свідомості, глибокі вияви якої зберігають фольклорні тексти. Монографічні праці В. Балушка ("Обряди ініціації українців та давніх слов'ян", 1998), Л. Дунаєвської ("Українська народна проза (легенда, казка): Еволюція епічних традицій", 1997), В. Давидюка ("Первісна семантика українського фольклору", 1997) та ін. засвідчують значні здобутки українських дослідників щодо цього. Однак система ініціаційних випробувань, відображених українськими фольклорними творами, розглянута у них не достатньо.

У пропонованій статті здійснюється спроба дослідити типи ініціаційних випробувань тією мірою, наскільки вони художньо зафіксовані українською чарівною казкою.

Ритуал ініціації є одним із тих суспільних інститутів далекого минулого, який залишив досить помітні сліди в українському фольклорі. Причиною цього виступає той факт, що ядром величезної кількості вірувань і обрядів людства є фізіологічні стадії людського життя, особливо ті, що пов'язані з його переломними моментами – досягненням статевої зрілості, зачаттям, вагітністю, пологами, шлюбом, смертю [16, с. 39].

Обряди ініціації, який з настанням відповідного віку чи певних умов (і те, і інше залежить від законів роду-племени) проходять юнаки (рідше – дівчата), відводиться особливе місце. Цей обряд, окутаний ореолом страху і таємничості, супроводжувався жорстокими (інколи непристойними) випробуваннями-знуцаннями, відбувається ізольовано в ритуальних умовах, що глибоко вражають неофіта, а потім "з волі надприродних божеств" зникає страх, вщухає фізичний біль від завданих ритуальних поранень і перед ініціантом сходить сонце

родових таємниць і одкровень: посвячуваний народжується повноправним носієм і продовжувачем традицій і звичаїв свого роду.

Обряд ініціації (від лат. *initiatio* – здійснення таїнств, посвячення) – один з видів обрядів переходу, а також сам ритуал, що оформлює цей перехід. Обряди цієї групи здійснювали закріплення переходу певного індивіда (групи індивідів) до нової соціальної категорії та набуття нового статусу. Вперше обряди переходу були виділені А. Ван Геннепом [4; 1, с. 81].

Як синонім до терміна ініціація вчені використовують термін посвячення [21].

У широкому розумінні ініціація – це універсальне в часо-просторовому, соціальному і політичному розумінні явище, пов'язане зі зміною соціального статусу чи ролі індивіда у зв'язку зі вступом на якусь особливу посаду чи до певного корпоративного об'єднання (у релігійну громаду, езотеричний культ, касту, духовний орден, коло жерців). У вузькому ініціація – первісні вікові магичні обряди, виконували переважно в докласових чи ранньокласових суспільствах, метою яких було надання юнакам статусу дорослих чоловіків – воїнів та мисливців – з переведенням та включенням їх у певний віковий клас [24, с. 23].

Ініціація була дуже поширеним та одним з найголовніших архаїчних магичних обрядів для примітивної людини. Вона вносила в її життя нову і надзвичайно важливу якість: людина, що пройшла обряд ініціації, назавжди переходила до розряду дорослих, могла розпочинати формування своєї родини, набувала всіх належних дорослому членові громади прав – досягала соціальної зрілості "з її відповідальністю, обов'язками, привілеями і, що найважливіше, знанням традицій і причетністю до світу священних предметів і священних істот" [16, с. 42].

Основа обряду ініціації – сфера смерті і нового народження (воскресіння) – уявлення примітивної людини [20, с. 62-63].

Взагалі ж, первісне народне явлення "через смерть до нового народження" є універсальним світовим [14, с. 3]. "Ідея смерті і воскресіння є лише своєрідним релігійно-магічним вираженням того факту, що посвячуваний, переходячи до групи повноправних членів племені, начебто знову народжується і входить у нове життя" [25, с. 213]. Обряд повторного народження відомий в усьому світі. Загальна його семантика – набуття нової сутності [27, с. 255-264].

Під час проведення обряду приноситься жертва: стара в соціальному розумінні людина вмирає, а нова народжується. Пройшовши обряд, ініціант бере на себе нові обов'язки, стає органічною частиною корпорації, до якої вступає (переходить).

Невід'ємним атрибутом ініціаційного обряду, який відображає прадавню ідеологію первісної людської спі-